

YUQUMLI KASALLIKLAR, INFEKSIYANING TARQALISHI VA OLDINI OLISH

Ahmedova Maxmudaxon

*Marg'ilon Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat
salomatligi tibbiyot texnikumi o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada yuqumli kasalliklarning kelib chiqishi va rivojlanishi, infeksiyaning tarqalishi va oldini olish taxlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *Immunitet, salmonellyoz, spiroxeta, rikketsiya, infeksiya, gepatit.*

Odam organizmiga ko'zga ko'rinmaydigan mikroorganizmlarning kirishi (yuqishi) natijasida yuzaga keladigan xastaliklar yuqumli kasallik deyiladi.

Yuqumli kasalliklarning turi juda ko'p bo'lib, ularning har birini maxsus mikroblar (bakteriyalar), viruslar, rikketsiyalar, spiroxetalar, zamburug'lar va boshqa mikroorganizmlar qo'zg'atadi.

Yuqumli kasallikni qo'zg'atuvchi (yuzaga keltiruvchi) mikroorganizmlarning hammasini birlashtirgan holda infeksiya deyiladi. Shu bois, yuqumli kasallikning ikkinchi nomi infeksiyon kasallikdir.

Infeksiyon kasalliklarni qo'zg'atuvchi (yuzaga keltiruvchi) mikroblar (bakteriya) larning 1000 dan ortiq, viruslarning 200 dan ortiq turlari borligi aniqlangan.

Infeksiyaning tarqalish yo'llari. Yuqumli kasalliklarni qo'zg'atadigan infeksiyon agentlar (mikrob, virus zamburug', rekketsiya, spiroxeta, plazmodiy va boshqalar) quyidagi yo'llar orqali odamga yuqadi:

- zararlangan havo (nafas a'zolari) orqali: gripp, sil, bo'g'ma, qizamiq, nizomiy va boshqa kasalliklar;

- zararlangan suv, oziq-ovqat, idish-tovoq, yuvilmagan qo'l bilan ta'omlarni iste'mol qilish orqali: qorin tifi, salmonellyoz, ichburug' (dizenteriya), yuqumli gepatitni "A" turi, gijja tuxumlari yuqadi;

- odam tanasi jarohatlanganda, ya'ni teri kesilganda, qirilganda, kuyganida havo, suv, tuproqdagi, zararlangan buyumlardagi mikroblar va viruslar terining jarohati orqali odam tanasiga kirish tufayli qoqshol, saramas, kuydirgi kasalliklari yuqadi;

- jinsiy yo'l orqali OIV, zaxm, so'zak kasalliklari yuqadi;

- kasallik yashirin kechayotgan bemor odamdan olingan qon yoki uning zardobi davolash maqsadida boshqa odamga quyilganda (OIV, gepatit B,C turlari) yuqadi;

- bir bemorga ishlatilib chala sterillangan yoki umuman sterillanmagan shprits, igna va boshqa tibbiy asboblari, sartaroshlik asboblarini boshqa odamga ishlatish tufayli OIV, gepatit B,C va boshqa kasalliklar yuqadi;

- kasallangan hayvon va parranda mahsulotlarini yaxshi pishirmasdan iste'mol qilganda (go'sht, tuxum, sut kabilar) brutsellyoz, exinakokk, kuydirgi va boshqa kasalliklar yuqadi;

-kasallangan hashorotlar (bit, burga, kana, chivin kabilar) chaqqanda tepkili terlama, bezgak, gemorragik isitmalar va boshqa kasalliklar yuqadi;

- kasallangan mushuk, it, qoramol kabilarni ehtiyotsizlik bilan parvarish qilganda (zamburug`lar qo`zg`atadigan trixofitiya, mikrosporiya, parsha va boshqa kasalliklar) yuqadi;

- quturgan it, mushuk, qoramol, sichqon, kalamush va boshqa kemiruvchilar tishlaganda, tindalaganda quturish kasalligi yuqadi.

Infeksiya tarqalishining oldini olishda laboratoriya analizlarining ahamiyati.

Ayrim odamlarga qandaydir yuqumli kasallikning mikrobi, virusi va boshqa infeksiyon agentlar yuqqanida u kasallanmasligi mumkin, yoki o`zi sezmagani holda kasallikning yengil shaklini o`tkazadi. Kasallik belgilari yuzaga kelmagani uchun, u odam davolanmaydi. Ammo, tomog`ida, ichaklarida, o`t haltasida, o`pkasida, qonida mikrob yoki virusni tashib yuradi va o`zi sezmagani holda, uzoq muddat davomida boshqa odamlarga infeksiyani yuqtiradi. Bunday holat ko`pincha gepatitning B, C turlarida, ich terlama, ichburug`, sil, gijja, OIV va boshqa yuqumli kasalliklarda uchraydi.

Mikrob tashib yuruvchi bunday sog` odamlar bakteriya (virus) tashuvchi deyiladi. Ular yuqumli kasalliklarning tarqalishida, ya`ni epidemiologik jarayonda katta rol o`ynaydi. Shu sababli, hamma odamlar ishga qabul qilinishida, o`qishga kiruvchi abituriyentlar, o`quvchilar, bog`chaga qabul qilinuvchi bolalar tibbiy ko`rikdan o`tkaziladi. Tibbiy ko`rikda mikrob (virus) tashib yuruvchi odam aniqlansa, u davolangandan keyingina ishga, o`qishga, bolalar bog`chasiga qabul qilishga ruxsat etiladi.

Qandaydir yuqumli kasallikning ma`lum bir chegaralangan hududda, ya`ni ko`cha, mahalla, qishloq, tuman, shahar aholisi orasida bir necha yillar davomida vaqti-vaqti bilan har yili, yoki har 2-3-5 yilda takrorlanib, tarqalib turishi. Masalan, qorin tifi, brutsellyoz, bezgak, gepatit va boshqa kasalliklar.

Qandaydir yuqumli kasallikning viloyat, respublika miqyosida bir paytning o`zida tarqalishi. Masalan, gripp, OIV va boshqa kasalliklar.

Qandaydir yuqumli kasallikning bir necha mamlakatlarda bir paytning o`zida keng miqyosda tarqalishi. Masalan, gripp, OIV, vabo va boshqa kasalliklar.

Odam organizmining yuqumli kasallikka berilmaslik xususiyati, ya`ni organizm o`z-o`zini yuqumli kasallikdan himoyalash xususiyatidir.

Immunitet xususiyati hamma odamlarda bir xil bo`lmaydi. Birovda 1-2 ta, birovdan 3-4 va undan ko`proq yuqumli kasallikka qarshi immunitet bo`lishi mumkin. Tez-tez kasallanadigan, uzoq muddat davom etgan kasallik tufayli zaiflashgan, uzoq muddat og`ir mehnat tufayli o`ta charchagan, ovqatning sifati yaxshi bo`lmagan odamda immunitet umuman bo`lmasligi, yoki avval bo`lgan immunitet organizm zaiflashganligi tufayli yo`qolishi mumkin. Bunday odamlar turli xil yuqumli kasalliklarga tez beriluvchan bo`ladilar.

Immunitet 2 turga bo`linadi:

1. Tug`ma immunitet - onadan bolaga beriladi. Lekin bu immunitet bolaning birinchi yoshidayoq, hatto birinchi oylardayoq o`z kuchini yo`qotadi.

2. Odam hayoti davomida orttirilgan immunitet. Bu immunitet o`z navbatida ikki turga bo`linadi:

a) orttirilgan tabiiy faol immunitet. Odam biron bir yuqumli kasallik bilan xastalanib tuzalgandan keyin, uning tanasida ana shu yuqumli kasallikni qo`zg`atadigan mikroba (virus) ga qarshi hosil bo`ladi. Buning natijasida bu odam butun umri davomida ana shu yuqumli kasallik bilan hech qachon takror kasallanmaydi. Masalan: qizamiq, nizomiy, qora chechak, tepki, bo`g`ma, ko`kyo`tal kabi yuqumli kasalliklar bilan odam faqat bir marta kasallanishi mumkin. Lekin, ta`kidlash lozimki, hamma yuqumli kasalliklarning mikroba (virus) lariga qarshi immunitet hosil bo`lavermaydi. Masalan, gripp, ichburug`, sarg`ayma va boshqa kasalliklar bilan kasallanib, tuzalgan odamda bu kasallik mikroba, virusiga qarshi immunitet hosil bo`lmaydi. Shu bois, odam bu kasalliklar bilan takror kasallanishi mumkin.

b) orttirilgan sun`iy faol immunitet. Sog`lom odamni (asosan bolalarni) qandaydir yuqumli kasallikni qo`zg`atuvchi mikroba (virus) ga qarshi maxsus tayyorlangan vaksinalar bilan emlash natijasida, sun`iy usul bilan immunitet hosil qilinadi.

O`zbekiston Respublikasida hozirgi vaqtda chaqaloq tug`ilganining birinchi kuni boshlab, to 16 yoshgacha bo`lgan sog` o`smirlar 9 xil yuqumli kasalliklarga qarshi jadval bo`yicha maxsus tayyorlangan vaksinalar bilan emlanadi.

Bu kasalliklar quyidagilar: 1. Virusli gepatitning B turiga qarshi; 2. Silga qarshi; 3. Poliomiyeletga qarshi; 4. Difteriya; 5. Qoqshol; 6. Ko`kyo`talga qarshi; 7. Qizamiqqa qarshi; 8. Nizomiyqa qarshi; 9. Epidemik parotit (teпки) ga qarshi.

Passiv immunitet. Odam og`ir kechadigan yuqumli kasallik bilan kasallanganda, uni davolash maqsadida maxsus zardob yoki gammaglobulin yuborish natijasida hosil qilinadi.

Zardob va gammaglobulin tarkibida yuqumli kasallikning mikroba (virusi) ga qarshi tayyor antitelo, antitoksinlar bo`ladi.

Gammaglobulin davolash maqsadida qo`llanishidan tashqari, aholi orasida biror yuqumli kasallik tarqalganida, uning oldini olish uchun profilaktika maqsadida, asosan, yosh bolalarga qo`llanadi.

Zardob, gammaglobulin yuborish yo`li bilan hosil qilingan passiv immunitet odam organizmida qisqa muddat saqlanadi (ko`pi bilan 1-2 oy).

Dezinfeksiya - mikroblar va viruslar bilan zararlangan buyumlarni, idishlarni, kiyim-kechaklarni zararsizlantirish.

Dezinfeksiya 3 usulda o`tkaziladi:

1. Mexanik usul - zararlangan buyumlarni, idish-tovoqlar, kiyim, ko`rpa-to`shaklarni yuvish, supirish, qoqish, artish yo`llari bilan zararsizlantirish.

2. Fizik usul - zararlangan buyumlarni nurlar ta`sirida, qaynatish, bug`lash yo`llari bilan zararsizlantirish.

3. Kimvoviy usul - zararlangan buyumlarni dezinfeksiyalovchi kimyoviy moddalar ta'sirida zararsizlantirish.

Quyidagi kimyoviy moddalar dezinfeksiyalash uchun qo'llanadi: xloramin va xlorli ohakning 0,1, 0,2, 0,5, 1,0, 2,0 10%, 20% lik eritmalari. Shuningdek, lizol, sulema va boshqa dezinfeksiyalovchi kimyoviy moddalar.

Bu eritmalar yordamida binoning eshik-derazalari, pol artiladi, yuviladi, chiqindilarga kimyoviy moddaning eritmasi yoki poroshogi sepiladi, jarrohlik asboblari, shprints-ignalar, sartaroshlik asboblari eritmalarga botirib qo'yiladi.

Dezinfeksiya o'tkazish vaqtiga ko'ra 3 turga bo'linadi:

1. Profilaktik dezinfeksiya - bunda har bir odam foydalanishi mumkin bo'lgan buyumlar, idish-tovoqlar foydalanishdan oldin muntazam ravishda zararsizlantiriladi.

2. Joriy dezinfeksiya-bemor yashab turgan xona har kuni muntazam ravishda, zararsizlantirib turiladi.

3. Yakunlovchi dezinfeksiya - bemor uyidan shifoxonaga yuborilganda, u yashab turgan uydagi xona dezinfeksiya qilinadi, yoki bemor shifoxonada yotgan xonadan boshqa xona yoki boshqa bo'limga ko'chirilsa, yoki uyiga javob berilsa, u yotgan xona dezinfeksiya qilinadi.

Dezinseksiya - hashoratlarga qarshi kurashishdir.

Dezinseksiya 3 usulda o'tkaziladi: mexanik, fizik, kimyoviy.

Amaliyotda asosan kimyoviy dezinseksiya ko'proq ishlatiladi. Buning uchun hashoratlarga qarshi xlorofos, dixlofos, muksin va boshqa kimyoviy moddalar qo'llanadi.

Deratizatsiya - kemiruvchilar (sichqon, kalamish, yumronqoziq kabilar) ga qarshi kurashish tadbiridir.

Deratizatsiya 3 usulda o'tkaziladi:

1. Mexanik usul - kemiruvchilarga tuzoq, qopqon, to'r qo'yiladi.

2. Kimyoviy usul - rux, fosfid, zookumarin, margumush kabi zaharli moddalar kemiruvchilarning iniga (uyasiga) qo'yiladi.

3. Biologik usul - kemiruvchilarga turli xil yuqumli kasallik mikroblari yuqtiriladi. Bu mikroblar ularning ovqat moddalariga aralashtirib, inlariga qo'yiladi. Natijada kemiruvchilar kasallanadi va nobud bo'ladi, ya'ni ular butunlay qirib tashlanadi.

Gigiyena - tibbiy fan bo'lib, yunoncha "gigiya"- "sog'liq haqya etaman" degan ma'noni anglatadi. Gigiyena fani har bir odam, jamoa, aholi sog'lig'ini muhofaza qilish, turli xil (yuqumsiz va yuqumli) kasalliklarning oldini olish, sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan gigiyenik qoida, talab va me'yorlarni ishlab chiqadi, ularni hayotga tadbiiq etishga tavsiya qiladi.

Sanitariya - tibbiy fan bo'lib, gigiyena fani ishlab chiqqan gigiyenik qoida, talab va me'yorlarni amaliy hayotga tadbiiq etilishini, ya'ni bajarilishini nazorat qiladi. Shuning uchun turli xil (yuqumsiz va yuqumli) kasalliklarning oldini olishda gigiyena fani ishlab chiqqan qoida, talab va me'yorlarning bajarilishini nazorat qilishga qaratilgan tadbirlar - bu ikkala fanlarning birgalikdagi sanitariya-gigiyena tadbirlari deyiladi.

Epidemiologiya - tibbiy fan bo`lib, yuqumli kasalliklarni yuzaga kelish sabablarini, ayrim hududlarning aholisi o`rtasida yuqumli kasalliklarni tarqalishini o`rganadi. Shuningdek, yuqumli kasalliklarning oldini olish chora tadbirlarini ishlab chiqadi. Bu tadbirlarning bajaralishini sanitariya fani bilan birgalikda nazorat qiladi. Bunga sanitariya-epidemiologiya nazorati deyiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bemorlarni uyda va shifoxonada parvarish qilish. F.G`. Nazirov. Toshkent-2013.
2. Hamshiralik ishi asoslari. Q.Inomov. Toshkent-2017.
3. Xirurgiya. A.J.Hamrayev. Toshkent-1012.
4. Xirurgiya va reanimatsiya asoslari. A.J. Hamrayev. Toshkent-2010.